

RADU-DAN SIMION

ECO-PEDAGOGIA MORALĂ

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2020

Cuprins

Introducere	5
Individul în natură – o specie amenințată cu dispariția	9
Barry Commoner și cercul care trebuie închis.....	9
Rachel Carson și <i>Primăvara tăcută</i>	11
Lynn White Jr., Aldo Leopold și Peter Singer	12
„Defectarea” termostatul riscurilor.....	16
Spații urbane de învățare – dinspre beton către mai mult verde.....	19
Anxietatea adulților supra-protectivi	21
Etica virtuților în relație cu natura	29
Presupusa „scară a evoluției” și poziția de slăbiciune față de lumea vegetală	29
Virtuțile umane în relația cu natura.....	35
Deschiderea ca virtute morală	48
Disponibilitatea deplină pentru a fi prezent.....	49
„Misteriosul celălalt”	51
Compasiunea ca valoare morală în relație cu mediul	54
Suferința: dimensiuni metafizice.....	55
Martin Heidegger: natura ca resursă „supusă-comenzii”	57
Herbert Marcuse și desublimarea culturii	60
Gilles Lipovetsky și virtualizarea lumii obiectelor	65
Merleau-Ponty și ontologia relațională	68
Claudia Card și genocidul ecologic.....	70
Concluzii	72

Respectarea Viciilor legate de relația cu natura	75
Viciul ca prejudiciu adus naturii	76
Lăcomia	77
Aroganța	81
Indiferența	83
Studiu de caz: „Walden”, de David Henry Thoreau.	
Despre retragere către sine, solitudine și imersare	85
Preliminarii la o etică a grijii în Walden	85
Depășire de sine, pași înspre natură	86
Dinspre flecăreală înspre interiorizare	87
Integritatea ca virtute	88
Valoarea simplității	91
Noblețe și sensibilitate	93
Concluzii	97
Educația morală pentru sustenabilitate și dezvoltare comunitară	99
Cum definim o comunitate umană sustenabilă?	99
Despre logica dominării	100
Metafore ale modernității	101
Elemente specifice unei culturi sustenabile	107
Diversitatea biologică și grija față de comunitățile non-umane	108
Trăsăturile unei comunități sustenabile	109
Concluzii, limite și perspective ale cercetării	112
Educația experiențială în natură	115
Origini și influențe ale teoriilor învățării în conturarea teoretică a pedagogiei experiențiale	115
Kurt Lewin și învățarea acțională.	
Modelul de învățare experiențială al lui John Dewey	116

Jean Piaget: dimensiuni ale dezvoltării cognitive și formarea judecăților morale	117
Albert Bandura și învățarea socială	119
Modelul ecologic de dezvoltare a individului al lui Bronfenbrenner ..	120
Paulo Freire și pedagogia oprimării	122
Caracteristicile învățării experiențiale	124
Influențe rogersiene: viețuirea existențială și învățarea ca proces fluid	128
Educația experiențială în natură ca educație ecologică și morală	131
Călătoria Eroului - un construct narativ al dezvoltării morale în natură ...	139
Structura Călătoriei Eroului și semnificațiile ei din prisma educației morale în natură	141
Concluzii	146
Critici adresate eco-pedagogiei morale	149
Concluziile lucrării	153
Bibliografie	155

Individul în natură – o specie amenințată cu dispariția

Deteriorarea mediului înconjurător face, de cel puțin șapte decenii, obiectul unor dezbateri adeseori aprinse, de multe ori lipsite de cunoașterea substanței conceptuale ori practice a problemei și care lasă, mai de fiecare dată, neexplorate sursele profunde ale numeroaselor dileme ecologice. În spațiul public mai ales, schimbările climatice sunt prezentate într-o notă apocaliptică, iar individul, speriat ori dezinteresat de o problemă pe care el nu o recunoaște că fiindu-i proprie, o consideră ca fiind o simplă himeră ori un subiect prea îndepărtat de interesele sale cotidiene, de realitatea imediată. Peisajul filosofiei morale este și el îmbogățit de articole care tratează numeroase problemele ecologice legate de chimizarea atmosferei și de etica cercetării științifice, legătura dintre lipsa de resurse și conflicte ori strămutări ale unor populații indigene, problema distribuției costurilor în cazul ajutoarelor internaționale în caz de calamități ori dezastre naturale, drepturile animalelor, impactul tehnologiei și ingineriei climatice asupra mediului, responsabilitatea inter-generațională și datoria de a lăsa un mediu curat urmașilor ș.a.m.d. Se discută mult despre datorii, restricții, extinderi ale unor drepturi înspre sfera non-umană, despre legi care să protejeze animalele de abuzurile la care pot fi supuse, iar etica mediului dispune, din acest punct de vedere, de un peisaj larg al subiectelor ce pot fi abordate.

Barry Commoner și cercul care trebuie închis

A doua jumătate a secolului al XX-lea a consemnat primele lucrări ale unor ecologiști, biologi sau filosofi care menționau, mai ascuns ori mai la vedere, necesitatea unor dezbateri publice serioase despre poluarea care

amenința marile orașe și care, prin extensie, ar putea ajunge să infesteze mai mult decât arealul urban în care industrializarea cunoștea o continuă dezvoltare. De pildă, lucrarea sociologului Alvin Toffler intitulată *Șocul viitorului* și apărută în 1970, anunța prin însăși sonoritatea titlului său șocul întâmpinării unor probleme ecologice noi, fără precedent, producând vâlvă la vremea apariției ei și conducând la animarea discuțiilor din *agora* acelor timpuri. Cartea lui Barry Commoner, *Cercul care se închide* debutează cu o frază care vestește începutul unei noi ere în abordarea relației dintre om și natură: „De curând, mediul ambiant a fost redescoperit de oamenii care trăiesc în el.”¹ Biologul descrie forfota din jurul Săptămânii Pământului, undeva în aprilie 1970, un eveniment la care au aderat un număr mare de iubitori ai naturii care curățau gunoaiile din parcuri, scandau lozinci împotriva forțelor administrației și poluării urbane și care „recucereau străzile de sub imperiul automobilului, măcar pentru o zi.”² Confuzia și haosul aceluia eveniment îl face pe Commoner să reflecteze asupra impactului pe care tehnologia, extracția fără precedent a unui volum mare de resurse naturale precum și poluarea cauzată de automobile și de pesticide le au asupra echilibrului fragil al vieții pe Pământ. El consideră că agresiunile asupra mediului tind să rupă circuitul natural al materiei în biosferă, și că un cerc ecologic deschis, caracterizat printr-o eliberare în atmosferă a unor compuși organici care nu pot fi asimilați și reintroduși în circuitul natural, semnifică un dezastru ecologic cu repercusiuni din cele mai grave.

Cercul care nu se închide este un simbol al rupturii, al epuizării fără înlocuire, al introducerii în lumea naturală a unor compuși chimici și a unor pesticide și organisme modificate genetic. Cercul care nu se închide este simbolul unei gândiri liniare, înguste. Cercul deschis este rezultatul unui cumul de nevoi care suprasolicită extracția de resurse, niciodată destule încât să facă față avalanșei de cereri și revendicări. Commoner îl descrie astfel: „Ne-am deprins să concepem fenomenele separate, individuale, fiecare depinzând de o cauză unică, individuală. Dar în ecosferă, fiecare efect este, totodată, o cauză: reziduurile biologice ale unui animal devin hrană pentru bacteriile din sol, excrețiile bacteriene hrănesc

¹ Commoner, 1980, p. 9.

² Commoner, 1980, p. 9.

lumea vegetală; animalele mănâncă plantele. [...] Noi am distrus circuitul vieții, transformând nenumăratele lui cicluri în fenomene liniare, artificiale, create de om: petrolul este extras din pământ, este distilat, ars în motoare sub formă de carburant și transformat în gaze nocive, care apoi se degaja în aer. La capătul liniei avem smog-ul.”³

Ecosfera este o sferă, și în interiorul ei nimic nu se pierde; mai mult decât atât, totul trebuie să se ducă undeva (aceasta este a doua lege a ecosferei, conform lui Commoner). La capătul cercului, conform gânditorului, smog-ul, care nu are proprietățile organice și moleculare de a se reintegra în natură sub o formă eficientă de energie, rupe ciclul natural și afectează organisme ori peisaje naturale. Rezultatele sunt, după cum probabil se cunoaște, îngrijorătoare, alarmante pe alocuri (vezi cazul Beijingului, unde în unele zile locuitorii nu mai pot observa cu ochiul liber discul soarelui, datorită stratului gros de smog rezultat în urma acumulării de noxe, cenușă și praf).

Rachel Carson și *Primăvara tăcută*

Nu este singura lucrare de etică mediului de la acea vreme care se prezintă ca un manifest pentru schimbarea modului de a ne raporta la lumea vie din jurul nostru. Mai înainte cu câțiva ani de apariția lucrării lui Commoner, o altă susținătoare a eliberării naturii de sub supunerea necondiționată de către om, anume Rachel Carson, atrage atenția opiniei publice cu a ei *Primăvara tăcută* (en. *Silent Spring*), lucrare prin care ilustrează impactul negativ pe care îl au unele pesticide utilizate atât în agricultură, cât și pentru uzul casnic (DDT, aldrina și deildrina). Autoarea oferă spre exemplificare cazul substanțelor utilizate în agricultură ori în grădinărit pentru eliminarea dăunătorilor și care, datorită apariției unor echipamente moderne, pot fi extrem de ușor eliberate, în cantități foarte mari, fără a mai ține seama de dozajul corect ori de timpii necesari solului și plantelor pentru a face față celui asalt de chimicale și pesticide pe care îl suportă.

Guvernele sunt deseori depășite de acest flagel al utilizării excesive a pesticidelor, acesta din cauza unui număr prea mic de agenți care să

³ Commoner, 1980, p. 15.

verifice toți fermierii, ori din cauza corupției la nivel local, ori din cauza unor „fisuri în lege” (en. *gaps in the law*) care le permit agricultorilor să utilizeze pesticide noi apărute, neverificate încă pentru a le fi testat impactul asupra insectelor, terenurilor fertile și, în ultimă instanță, asupra sferei antropice și a calității vieții. Toate aceste substanțe periculoase amenință sustenabilitatea sistemelor naturale, a speciilor și modifică, așa cum afirmă Carson, la nivel microbiologic, structura speciilor, inclusiv pe a noastră. Chiar dacă efectele se fac simțite după o generație, poate chiar două, depozitarea acestor substanțe în organism este certă.

Așadar, piedica este deja acționată, iar acționarea trăgaciului e o chestiune de timp, de hazard ori de alți factori sau circumstanțe. Carson consideră că soluții există, iar acestea se pot identifica prin apel la un exercițiu de imaginație: avem două drumuri, unul mai umblat și celălalt mai puțin frecventat, unul al ignoranței și continuării utilizării acestor substanțe, iar celălalt al unei cercetări mai elaborate în domeniul tehnologiilor de impact asupra mediului. Propunerea ei vizează alegerea dintre dominare și parteneriat, dintre egoism și holism, dintre a controla și a milita pentru promovarea beneficiilor colective ale tuturor speciilor, în mod nediscriminatoriu. Nu în ultimul rând, autoarea sugerează o mai bună cercetare în sfera științelor viului care au un impact asupra umanului și a sistemelor non-umane, cu o mai bună coordonare la nivel funcțional, pentru a preîntâmpina posibile amenințări și pentru a identifica franc, transparent și onest, ce putem oferi lumii și ce anume îi luăm, ireversibil sau nu, în schimb.

Lynn White Jr., Aldo Leopold și Peter Singer

Tot în acei ani apare un articol controversat și extrem de discutat în academii și nu numai, anume *The Historical Roots of Our Ecological Crisis*, scris de Lynn White Jr. Autorul merge pe linia unei idei care a stârnit multă vâlvă după publicarea articolului, afirmând că rădăcinile profunde, istorice ale crizei ecologice se afla în gândirea iudeo-creștină care „a încurajat supraexploatarea naturii prin menținerea superiorității omului peste celelalte forme de viață de pe Pământ, și prin ideea că întreg mediul natural a fost creat pentru a fi de folos omului.”⁴ Oamenii sunt singurii agenți

⁴ Brennan, Yeuk-Sze Lo, 2008, p. 2.

importanți din punct de vedere moral, iar natura se afla la dispoziția indivizilor (Geneza 1:27-8). White susține de asemenea că ideea conform căreia oamenii au fost creați după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, adică ideea unui supra-natural radical separat de naturalul obișnuit, întărește ideea omului ca superior lumii naturale.

Această optică a fost apoi reformulată și depășită teoretic de White, care a susținut că această aroganță poate fi diminuată de anumite tradiții minoritare ale creștinismului (spre exemplu, de optica creștină a Sf. Francisc). O altă lucrare de etică mediului care a avut un impact puternic asupra dezvoltării acestei sub-ramuri a filosofiei morale este *The Population Bomb*, scrisă de Paul Ehrlich, care marșează pe ideea că o continuă creștere a numărului populației amenință stabilitatea sistemelor naturale. Odată cu ajungerea în spațiu și accesul la imaginea unui Pământ fragil, vulnerabil, ideea de dominare asupra naturii a trezit un val de opinii spectaculoase, culminat cu afirmația din *The Limits to Growth* al lui Dennis Meadows și colaboratorilor săi care susțin că „orice încercare deliberată de a ajunge prin intermediul rațiunii la asigurarea unei stări naturale de echilibru [...] trebuie să fie ancorată într-o schimbare a valorilor și idealurilor individuale, naționale și internaționale.”⁵ Se face așadar apel la o modificare a percepției despre lume și o adaptare a obiectivelor și valorilor individuale la pretenția de grijă și sustenabilitate pentru ansamblurile biotice ale planetei. De altfel, frază de mai sus este rezumată într-un mod mai clar de Aldo Leopold în *A Sand County Almanac* (1949) când afirma că „o acțiune este bună atunci când tinde să prezeve integritatea, stabilitatea și frumusețea comunității biotice. Acțiunea este greșită când tinde să realizeze contrariul acestora.”⁶ Aldo Leopold este întemeietorul eticii de tip ecocentric, o viziune morală care susține valoarea intrinsecă a ecosistemelor în ansamblul lor, focusându-se pe preservarea biosferei ca întreg: specii, populații, pământ și ecosisteme.

Peter Singer, a cărui muncă din domeniul eticii mediului, axată pe fundamentarea valorii intrinseci a naturii și pe grijă pentru preservarea acesteia, precum și pentru opera sa militantă în direcția drepturilor animalelor (*Animal Liberation*, 1975), stă la baza multora dintre revendicările

⁵ Brennan, Yeuk-Sze Lo, 2008, p. 3.

⁶ Brennan, Yeuk-Sze Lo, 2008, p. 3.

filosofiei morale a mediului de astăzi. Lista lucrărilor de etică mediului ar putea continua și s-ar putea extinde cu Tom Regan și a sa teorie despre ce înseamnă a fi „subject of a life” (ro. *subiectul unei vieți*) și cum fundamentează asta o etică a respectului pentru toate ființele vii, ori cu Arne Naess și ecologia profundă sau, de ce nu, Paul Taylor și celebra sa lucrare *Respect for Nature* (1988), în care realizează, într-un registru stilistic remarcabil, o pledoarie pentru o etică holistă, privită din perspectiva științelor viului (o viziune care afirmă că specia antropică nu este superioară celorlalte specii, ci este biologic egală acestora, omul având datoria de a coexista în bună relație cu elementele biotice ale mediului înconjurător).

Observațiilor și cercetărilor unor filosofi sau biologi asupra declinului relației directe a omului cu natura li s-au alăturat, la sfârșitul anilor '80 ai secolului trecut, psihologi și specialiști în educație. Richard Louv se documenta pentru lucrarea *Childhood's future* lucrând în compania medicilor pediatri, psihologilor școlari și ecologiștilor, a unor grupuri de părinți aleși de pe tot cuprinsul Statelor Unite Ale Americii, punând pentru prima oară în fața opiniei publice problemele asociate petrecerii unui timp din ce în ce mai scurt în natură, numind acest fenomen deficit de natură (en. *nature deficit disorder*), desemnând prin intermediul său un fenomen complex de alienare față de natură caracterizat prin „înfundarea” simțurilor, „criminalizarea jocului”, o creștere alarmantă a numărului de tulburări psihice, de alimentație și emoționale încă de la vârste fragede, precum și o pierdere a curiozității și creativității în rândul copiilor.

Studii privind reducerea timpului petrecut de copii în natură arată că declinul evident al dorinței de angajament în activități în aer liber. În lucrarea *Last Child in The Woods*, Louv notează studii realizate de Sandra Hoffert, profesor la Universitatea din Maryland, care constată că din anul 1997 până în 2003 s-a observat un declin de 50% în rândul copiilor din SUA cu vârste între 9 și 12 ani care să aibă activități în natură. Rhonda L. Clements a condus, în calitate de profesor de pedagogie la Manhattanville College din New York un studiu prin care a arătat că tinerii petrec mai puțin timp în natură decât o făceau părinții lor în tinerețe, 71% dintre mamele care au luat parte la studiu afirmând că mare parte din jocurile copilăriei aveau loc afară, față de 26% cât se joacă copiii lor.

Jane Clark, profesor de kinesiologie (studiul motricității umane, bazându-se pe legătura dintre neurologie și corp) la Universitatea Maryland îi numește copii încorsetați de spații închise (en. *containerized kids*) pe aceia dintre ei care sunt privați de experiența jocului în aer liber datorită timpului petrecut în spații închise în fața ecranelor. Centrul Medical Regional din Seattle susține că fiecare oră petrecută de preșcolari în fața televizorului crește cu 10% riscul apariției și dezvoltării unor probleme de concentrare și a altor simptome asociate ADD-ului și ADHD-ului. Pe termen scurt, părinții acestor copii au satisfacția protecției copiilor împotriva eventualelor pericole pe care aceștia le pot întâlni în aer liber; pe termen lung însă, efectele lipsei contactului cu elementele naturale se regăsesc în dificultăți de concentrare, agresivitate, înstrăinare și plictis. Potrivit Academiei Pediatrice Americane, un studiu realizat în 2013 a arătat faptul că un copil de vârstă mijlocie petrece opt ore pe zi în fața ecranelor (fie televizor, computer, smartphone-uri, jocuri video), adolescenții petrecând în medie un număr de unsprezece ore în fața ecranelor, 75 de procente dintre copiii cu vârste cuprinse între doisprezece și șaptesprezece ani având propriul telefon mobil.

Deși jocurile video sunt stimulante din punct de vedere vizual, al coloristicii și a efectelor vizuale puternice, ele nu produc eliberarea în organism a substanțelor și hormonilor corelați situațiilor pe care creierul le identifică în jocurile video ca fiind periculoase, ori stresante, ceea ce conduce la o creștere a agresivității atunci când jocul video ia sfârșit și computerul este închis. Creierul a fost stimulat, fără șansa participantului de a se mișca și de a reacționa cu tot corpul situațiilor în care s-a plasat în mod virtual⁷.

Patricia Meyer Spacks notează în *Boredom: The Literary History of a State of Mind* despre o formă periculoasă de alienare spirituală numită de aceasta „acedia”, caracterizată printr-o pierdere a interesului și a bucuriei pentru a trăi experiențe noi, datorate în mare măsură izolării față de vastul peisaj de fenomene și transformări care se regăsesc în natură, acestea fiind surse ale curiozității, imaginației și fascinației.

⁷ Hanscom, 2016, p. 68.

„Defectarea” termostatul riscurilor

Dezvoltarea și diversificarea dispozitivelor tehnologice a adus după sine scăderea numărului de ore dedicate jocului în aer liber, adicția de internet și tipul petrecut în fața ecranelor constituind unele din principalele cauze ale multor afecțiuni legate de obezitate, depresie la vârste tot mai fragede, astm și alergii. Separarea nu se petrece numai între om și natură, dar și între indivizi; Nancy Dess, cercetător la Asociația Americană de Psihologie notează în lucrarea lui Richard Louv, *Last Child in The Woods* ca fiind problematic faptul că tehnologiile de comunicare și socializare nu mai implică atingerea, apropierea, contactul și experiența directă dintre oameni.

Frank Wilson, profesor de neurologie la Universitatea de Medicină Stanford notează în lucrarea sa *The Hand* faptul că educația tinde să nu mai acorde o importanță atât de mare contactului dintre elev și lumea naturală, aspect care are un impact negativ asupra dezvoltării motricității și asupra controlului obiectelor, creativității și inteligenței spațiale. Acesta afirmă că mare parte din ceea ce învățăm vine ca rezultat a ceea ce luăm și prelucrăm cu ajutorul mâinilor, lumea nefiind obiectul de cercetare care poate fi pătruns prin intermediul unei tastaturi ori al unui ecran, ori din interiorul unei mașini care traversează o zonă naturală.

Experiențele în aer liber permit modificarea conștientă a valorilor *termostatului riscurilor*, termen propus de John Adams pentru a desemna capacitatea individului de a învăța prin experiența nemijlocită cu mediul despre adaptare graduală la riscuri, permițând accesul către o mai bună interpretare și orientare spațială, precum și la o mai bună adaptare emoțională în fața fluxului schimbărilor și provocărilor pe care un mediu de disonanță le ridică individului.

O realitate care nu este perfect predictibilă îl provoacă pe agentul moral să ia în seamă variabilele din mediu, să fie mai atent la semne și fenomene specifice și să dezvolte mecanisme cognitive și emoționale adaptative, cu o maleabilitate și flexibilitate față de procesul de cunoaștere. Experiențele multisenzoriale în aer liber ajută indivizii la construirea rețelelor cognitive necesare pentru susținerea dezvoltării intelectuale sănătoase.

Într-un efort considerabil pentru a structura și valorifica timpul, Louv observă un declin în ceea ce privește valorificarea timpului prin activități de recreere în natură, activități care implică observare, afirmând că „Societatea în care ne formăm copiii este una care valorifică potențialul de consum. [...] Chiar și în științe, unde natura ar trebui să joace un rol important, elevii studiază natura într-un mod mecanicist, fad. Care este mecanismul din spatele sonarului cu ultrasunete al unui liliac, cum cresc copacii, cum ajută proprietățile solului la dezvoltarea unor pășuni? Copiii văd natura ca pe o colecție de experimente de laborator. Alternativa? Îmi imaginez o sală de clasă întoarsă cu capul în jos, și la propriu și la figurat. Pământul are deveni o sală de clasă, clădirile ar arăta altfel, iar grădinile ar acoperi campusul. Lucrările naturaliștilor ar constitui vehiculul prin care i-am învăța pe copii cititul și scrisul. Matematica și științele ar fi predate în asemenea mod încât prin acestea să se înțeleagă complexitatea naturii, potențialul de a lega toate acestea cu nevoile omului, și cum toate lucrurile sunt interconectate. Un model de educație robustă ar însemna învățarea lucrurilor de bază, fundamentale, pentru a deveni astfel parte a unei societăți care apreciază natura, contribuind în același timp la starea de bine a umanității. Progresul nu trebuie să fie brevetat pentru a fi valoros. Progresul se poate măsura de asemenea prin interacțiunile noastre cu natura și felul în care o prezervăm. Putem oare să îi educăm pe copii în a se uita la o floare și a vedea în ea întregul potențial pe care aceasta îl reprezintă: frumusețe, sănătatea unui ecosistem și potențialul ei de vindecare?”⁸.

Lumea, după cum consideră Louv, s-a transformat într-o colecție de obiecte pe care indivizii se luptă să le dețină în vederea obținerii unui statut social bun, cu o poziționare avantajoasă față de ceilalți. Consumul acestor obiecte reclamă procurarea altora, pierzându-se din vedere educația în vederea înțelegerii originii bunurilor tranzacționate, precum și a volumului de materiale și de muncă puse în produsul finit. Valorificarea potențialului de consum semnifică o intervenție masivă în mediul natural pentru procurarea resurselor necesare producerii bunurilor, iar costurile acestor intervenții antropice se traduc astăzi în crizele ecologice cu impact la nivel global. Este evidentă aici o lipsă a educației în vederea înțelegerii valorii

⁸ Louv, 2005, p. 136-137.

muncii pusă în artefactele de producție precum și a impactului asupra biodiversității pe care îl are producerea unui obiect. Natura devine comodificată, folosită în promovarea unor produse care necesită intervenții majore în mediul înconjurător, iar valoarea ei intrinsecă, sistemică, științifică ori simbolic-culturală se reduce strict la valoarea în potențial de consum.

În virtutea celor menționate anterior, putem defini fenomenul de obiectivare și comodificare a naturii ca reprezentând un mănunchi de practici prin care valoarea de piață tinde să transforme ideile, oamenii și natura în bunuri tranzacționabile, acestea pierzându-și valoarea estetică, spirituală, intimă, creând astfel o exacerbare a consumului și o pierdere a interesului pentru a produce valoare prin cunoașterea ne-comodificabilă (cum este spre exemplu producerea hranei). Ne asumăm un discurs despre obiectivarea lucrurilor atunci când asumăm faptul că „totul are un preț” sau atunci când utilizăm superficial calcule de tip costuri-beneficii vorbind despre valoarea vieții, despre valoarea unei păduri sau valoarea unui individ. Jerry Mander descrie în articolul *Technologies of globalization* (1996) impactul pe care televizorul și cultura de consum îl au asupra nativilor locuitori ai regiunii canadiene Mackenzie River Valley, în câțiva ani de la introducerea televiziunii în această regiune oamenii începând să se îndepărteze puternic de propria lor cultură, luând de-a gata o cultură a consumului și lăcomiei, ori a unor idealuri fanteziste, împrumutate fără a fi înțelese pe deplin.

Astfel, după cum nota Mander, „acum copiii își doresc tot felul de lucruri noi precum mașini, deși multe dintre comunități nu au drumuri. Ei nu mai vor să învețe cum să vâneze ori să meargă la vânătoare...Cel mai important aspect a fost acela că televizorul a condus la dispariția tradițiilor și practicilor culturale orale. Înainte de asta, se obișnuia ca bătrânii comunității să se așeze în fiecare seară într-un colț al casei, spunându-le copiilor povești și legende despre viața în Nord. Prin intermediul aceluia proces, cei mai în vârstă erau ferestrele prin care tânăra generație putea privi înspre trecutul lor și înspre tradiții; era modul prin care copiii puteai simți valoarea rădăcinilor lor indiene.”⁹

⁹ Mander, 1996, p. 352.